

"רבי ישראל בן רבי אדם"

בעקבות "חזון האמונה" החמקתק של אריה ליב גורדון

תואר הנוער לצעירים. אין עילוי קשיש. התואר מצביע על פוטנציאל של ממש הגלום בנושא, שלכשיממש שוב לא יהיה עילוי. אם מימש את הבטחת נעוריו יהפוך ברבות הימים ל"רב הגאון" וכיצא בו, ואם לא-לא יעמוד לו תוארו לאורך ימים. המעטים שנתנו עילויים לאורך שנים, או שמתו בנעוריהם או שפרשו מן העולם שציפה מהם לגדולות, פרישה שלא הייתה בה התרסה ושלא הכחישה את רושםם הראשון. גורדון היה עילוי מן הסוג השני.

התשובה לשאלה: "מי היה אריה ליב גורדון?" אינה פשוטה. לאיש יש בעצם שתי ביוגרפיות, ליתר דיוק שתי תרמויות, שהרגישו כל אחת היבטים שונים ואף סותרים בתולדותיו. את האחת ניתן לראות כ"ביוגרפיה ציונית", הקושרת אותו למהלכים שהתחוללו ב"ישוב החדש". ואילו האחרת הפוכה בדיוק, וקושרת אותו למהלכים שנוהו עם העולם הישן, המסורתי. והאמת חמקמתק בדרכה.

גורדון נולד בשנת תר"ה (1845) והחל לכתוב חייו תורה מרשימים בחריפותם בהיותו כבן 13. הם שהוציאו את שמו כ"עילוי". עד לנישואיו בגיל 21 עשה בישיבות, ביניהן ישיבת רודיני, שם הכיר את ר' יחיאל מיכל פינס, שהיה קרוב אליו מאוד בהמשך דרכם. סמוך לנישואיו הוסמך לרבנות על ידי ר' יצחק אלחנן ספקטור, ואז גם שינה את מהלך חייו. במקום להמשיך בקריירה הרבנית שבה החל, נסע לברלין, שממנה חזר כמהגרים כימאי. לארץ ישראל עלה בשנת 1891, כבן 46, ועסק בה בפעילות ציבורית, בהוראה ובכימיה, עד פטירתו בשלהי 1912. דומה שאין מחלוקת לגבי העובדות, אך אולי ישנה כוונת על תרומתן להבנת זהותו התרבותית של

גוסף קודם שיוחזר לערמה. מעבר לרף השער, במקומן המסורתי של ההקדשות, הופיע הטקסט המפתיע לכאורה: "מוכרת עולם לכבוד ירדני הרב הגדול החכם הנאור המהלל ברוב התשבחות רבי אדם הי"ץ, כהן לאל עליון בממלכת הבריאה ולכבוד בנו בכורו הסהן הגדול מאחיו הרב הצדיק עושה צדקות בכל עת, ה"ה עמיתי ואיש בריתי אשר נפשי קשורה בנפשו רבי ישראל הי"ץ מאת אנהבם הנאמן המתימר בכבודם, הכותב".

אין לקרוא הקדשה זו כפשוטה: זו התחכמות, אמנם מעט מסתובלת, ו"רבי אדם" אינו אלא האדם, הכהן העליון בעולם הבריאה, ובנו "רבי ישראל" הוא עם ישראל שנפשו של המחבר קשורה בנפשו. אם אכן זה פירושה של ההקדשה, ניתן לרעת מעט על כוונת המחבר ואף על עולמו. אך נעזוב עתה את הספר לשעה, ונלך ללקוט בשרה אחר.

לא זר המקרה ערמה את הספרים ההם לערמה אחת, על אחד משולחנות אולם הקריאה של בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. אני הייתי זה שזימנתי אותם לשם. לכל הספרים היה מכנה משותף: כולם חוברו על ידי אריה ליב גורדון או שהייתה לו יד בהוצאתם. לפני חודשים אחרים כתבתי כאן, ב"אוצר הספרים", על גלגולי מחזור "מפי עוללים". אגב ההתחקות אחרי ר' אברהם צבי זיסרמן (נעמני) אשר על הגוסס, עלה גם שמו של גורדון. כך גלגל קטלוג בית הספרים את ספריו לשולחני, וגלל בפני משהו מתולדות חייו. כל שידעתי עליו עד אז, היה שגודע בבינוי "העילוי מקלם". התואר "עילוי", בצירוף שם מקום, הוא תואר שניתן במשורה ובררך כלל מי שזכה בו היה ראוי לה. היה זה צעיר שגודע לגדולות. "עילוי" הוא

מתוך ערמת הספרים שעל השולחן, תפס את עיני ספרון בעל שם מעט יומרני: "חזון האמונה וההשגחה". לכאורה יכול היה להירחות בנקל כעוד נרנוד תאולוגי, טקסט אפולוגטי או אולי חזון הווי, אבל רף השער היה מסודר בטוב טעם. פשוט, נקי ומדויק, וחלוקת השורות יצרה קומפוזיציה נעימה לעין. הטקסט שעל רף השער לא היה חסר עניין. תחת כותרת הספר הופיעו עוד רמזים שלא ראוי לפטרם בלא כלום: "[...] שלשה מכתבים/ אשר השיב לשואליו/ אריה לייב גארדאן". מכתבים של אחרים הם דבר מסקרן. חרף הצעה לעולם התחום לכאורה בין הכותב לנמענו לברם. גם מקום הרפוס הבטיח משהו: "פעה"ק ירושלים תרנ"א/ שנת תרנ"ט לפ"ק/ ברפוס י"ד פרומקין נ"י". ספר שהרפוס ר' ישראל רב פרומקין, עורך "החבצלת", ראוי למבט

שלושה מכתבים

אשר השיב לשואליו

אריה ליב גארדאן

פע"ק ירושלים חובב"א

שנת תרנ"ט לפ"ק

ברפ"ג - גר פרומקין נ"י

שונה הראשון על האמונה השני על ההשגחה השלישי על הנבואה ביסוד הרברים מנסה גורדון לנסח משנה סדורה של יהודי מאמין, שומר מצוות, משכיל, לאומי, לפי הסדר הזה, הנדרש להשיב על אמונתו רבת הפנים למתנגדיו האמתיים או הברויים. ספור המסגרת הם חמיו שלו, בין בית ספר פיק"א לימקבי ראשון לציון, הפנמיה היא אישית, שמות השואלים רמזים בראשי תיבות, והתשובות מפורטות, למרצמת ומלומדות כאחד. זהו חיבור המתניחם למצב אמתי, כמעט פוליטי, שבו ארם נדרש להסביר את אמונתו שלו ושלו בלבד, לסביבתו שראית לו כעוינת או משיגה על דרכו. מבחינה זו טרדון הוא אחד ממנסחים הראשונים של עמדה אורתודוקסית מודרנית בארץ ישראל. אלא שאורתודוקסיה אינה זקוקה לניסוחים מסוג זה, וייתכן שזו הסיבה שער עתה לא היה מי שמדרש לחיבור, גם לא למחברו, לא בקרב בני חוגו, גם לא בקרב בעלי דרכו.

דשופרי שבחן את כל הענינים הג"ל ומן תמציתם סבוכה זו שמרצמת מין הפרחים ופולטת רבשם עמדתו בין פעילי התרבות החילונית שבקרב מורי העלייה הראשונה, הייתה בלא ספק אמביוולנטית, קונטרורסלית, והקשתה עליו ועל סביבתו. לא בכרי נכתב עליו: "בהיותו פולמוסן חריף ובעל לשון חדה ואישיות רומנטיט לא האריך זמן רב באף אחד מן התפקדים שמילא". אך זו דרך קלה מרי להסביר את עמדתו העצמאית של טרדון. מה שעמד מאחורי פולמוסיו הייתה העמדה הרתית הלאומית שאותה ניסח, ואשר עליה בחר להגן לא בתוך העולם החרדי שבתוכו גדל, אלא רחוק בתוך התנועה הלאומית בארץ ישראל, שראה עצמו חלק ממנה, כפי שראה גם את עולמו האחר, החרדי. בכך הייתה הצבעה על דרך חדשה, חרדית-לאומית, ברומה לדרך שבה הלך גם עמיתו ר' יצחק מיכל פייס. את המאבק על דרכו ניהל בין השאר ב"אספת המורים". כך למשל, במכתב "לחברי הנכבדים", כתב את הרברים הבאים: "אספת המורים סגרה אז את הדרך בער כל מורה מכת המשרים, לכל יבוא אל חברתם ולכן לא קראה בתחילה את המורים המומחים הפרוגים האמתיים". כפי שקרה למתווכים איראולוגיים לא מעטים, נרצחה דרכו של גורדון מלכתחילה על ידי שני הצדדים, כפי שכותב עליו רודר מרלבין, ממייסדי "אספת המורים": "החבר הטוב אריה ליב גורדון כמותן נפסל פסול גמור גם אצל קוזקי אל [מתנגד החרדים האלימים] וגם אצלנו [המורים החילוניים, חברי אספת המורים]". ועתה לספר שבו פתחו. "חזון האמונה וההשגחה" הוא בלא ספק חיבור אפולוגטי, בעל היבטים תאולוגיים, אך הוא בשום פנים ואופן אינו חזון הנזי. זהו חיבור העשוי שלושה מכתבים, שכל אחד מהם הוא תשובה על שאלת יסוד

בעליהן. התרמית האחת רואה בויתורו על הקריירה הרבנית תפנית חדה בעלת משמעות משכילית, שמשמעה רחית הישן ואימוץ החדש. זאת על סמך האטרות הלאומית שבהן היה פעיל, בעיקר אגרת "בני משה" מיסודו של אחר העם; על היותו מזכיר ועד חובבי ציון ביפו; ובעיקר על השנים תרנ"ג-תרנ"ז שבהן ניהל את בית הספר של חברת פיק"א בפתח תקוה. היא אף לא הייתה מתעלמת מהיותו ממייסדי "אספת המורים", שפעלה בשנים 1892-1896. אך הפגישה עם פעילותו הספרותית מצביה בפני התרמית המשכילית-חילונית כמה סימני שאלה. עולמו הרומני של טרדון היה רחוק עולם בית המדרש, שבו פילס לעצמו דרכים תוך שליטה מוחלטת בספרות היהודית. ספרו הראשון, "משפטי הלשון העברית", היה מבוסס לכאורה על משנתו של הגר"א ברקוק עברי, אך מהירות הפכה אותו לספר ריקוק עצמאי, המבוסס על משנתם של מרקוקים מאוחרים ובכללם משנתו שלו. זהו אחד מכמה ספרי לימוד העברית שכתב, שהגודע שבהם היה "עסלול ודרך לרקוק שפת עבר". בעיני סביבתו היה "מרקוק". זה היה תחום עיסוקו העיקרי, והוא שהקנה לו נקודת מבט ייחודית על ענפי היהדות לסוגיהם, כמו גם על החינוך בימי העלייה הראשונה. כן יש להזכיר את הרפסת "תניך ארץ ישראל, הראשון שסודר ונרפס בארץ ישראל" שלא הושלמה; את פירושו הקצר, הבהיר, "בינת מקרא", המכונן בעיקר ל"מלמדים"; ובעיקר את חלקו המרכזי בהכנת "אוצר התפלות", הסידור המוצמטלי שיצא לאור בוילנא סמוך לפטירתו, שמאחורי רף השער שלו כתב שפ"ן הסופר, המגיה ברפוט האלמנה והאחים ראם: [..] ע"י הרה"ג המובהק החכם המרקוק נר אריה ליב גורדון ד"ל [..] כשמנה עשרה שנה ישב על אוצרות גדי הספרים והעמיק חקר לבחוד משופרי